

MILENA ŠUBRTOVÁ A KOL.

POHÁDKOVÉ PŘÍBĚHY

V ČESKÉ LITERATUŘE PRO DĚTI A MLÁDEŽ
1990–2010

Masarykova univerzita

Vydání publikace bylo realizováno s finanční podporou

Grantové agentury ČR v rámci grantového projektu č. 405/09/0938.

Recenzentky: doc. PhDr. Vlasta Řeřichová, CSc., prof. PhDr. Svatava Urbanová, CSc.

MILENA ŠUBRTOVÁ A KOL.

**POHÁDKOVÉ PŘÍBĚHY
V ČESKÉ LITERATUŘE
PRO DĚTI A MLÁDEŽ
1990–2010**

MILENA ŠUBRTOVÁ A KOL.

POHÁDKOVÉ PŘÍBĚHY

V ČESKÉ LITERATUŘE PRO DĚTI A MLÁDEŽ
1990–2010

Masarykova univerzita
Brno 2011

Katalogizační záznam:

ŠUBRTOVÁ, Milena, et al.

Pohádkové příběhy v české literatuře pro děti a mládež : (1990–2010).

1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2011. 323 s.

ISBN 978-80-210-5692-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.M210-5692-2011

Klíčová slova: česká literatura * literatura pro děti a mládež * české pohádky

* české příběhy * pohádkové příběhy * publikace pro děti * 1990–2010

Konspekt: 82-93 - Literatura pro děti a mládež (o ní)

MDT: 821-93 * 821.162.3-32

© 2011 Miroslav Chocholatý, David Kroča, Ivan Němec, Jiří Poláček,
Martin Reissner, Milena Šubrtová, Naděžda Siegllová, Jitka Zítková

© 2011 Masarykova univerzita

Illustration © 2011 Renáta Fučíková

ISBN 978-80-210-7722-5 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-5692-3 (vázaná vazba)

DOI 10.5817/CZ.MUNI.M210-5692-2011

Úvodem

Předložená monografie se věnuje problematice českého pohádkového příběhu v rozpětí od roku 1990 do roku 2010. Instalace svobodného knižního trhu, proměny ediční politiky se vstupem nových nakladatelských domů na českou literární scénu, konfrontace se zahraničními vlivy a především odlišné čtenářské kompetence současných dětí ovlivnily pochopitelně i žánrovou mapu současné literatury pro děti a mládež. Od 90. let 20. století se začínají rozvíjet tradičně vnímané hranice, jimiž se literatura určená dětem vydělovala jako subsystém navenek, ale i hranice, které ji vnitřně žánrově i hodnotově stratifikovaly a čtenářsky kategorizovaly.

Věnovat soustředěnou pozornost jednomu literárnímu žánru může v tomto kontextu působit jako metodologický anachronismus. Autorská pohádka ovšem představovala od konce 19. století základní opěrný pilíř české literatury pro děti, ve 20.–30. letech a v 60. letech 20. století pak dokonce hodnotově významný průsečík, v němž se potkávali autoři píšící výhradně pro děti s renomovanými tvůrci literatury pro dospělé, ať již vstupovali do žánrového prostoru pohádky z vnitřní potřeby či do něj byli vehnáni společenskou situací, která jim neumožnila vyjadřovat se přímo, bez zástěrky pohádkářské fantazie. Ponechává si autorská pohádka i dnes svůj umělecky novátorský potenciál, vnitřní dynamiku a čtenářskou atraktivitu v jisté žánrové kontinuitě? Zaměřujeme se na poetiku jednotlivých autorů, kteří se k autorské pohádce v uplynulém dvacetiletí přikláněli, na prostupování žánrových hranic i funkcí pohádkového příběhu. Činíme tak s vědomím obtížnosti uchopit všechny žánrové modifikace a užíváním spojení „pohádkový příběh“ úmyslně naznačujeme jejich šíři a přesah do dalších genologických oblastí.

Úvodní studie rekapituluje základní vývojové trendy autorské pohádky ve sledovaném období, nemůže si ovšem nárokovat faktografickou úplnost ani interpretační detailnost. Představuje kontextový rámec pro kapitoly věnované

pohádkové tvorbě jednotlivých autorských osobností, kde se v interpretačních analýzách odkrývají pohyby žánrového vývoje – progresivní i ty reprodukční či anachronické. Uspořádání interpretačních sond do jednotlivých oddílů neodráží ani tak snahu o zevrubnější žánrově–typovou klasifikaci autorské pohádky, ale vypovídá o konstantním zastoupení pohádkového příběhu v české literatuře pro děti a mládež, o rozmanitosti jeho komunikačních, funkčních i strukturních posunů v kontaktu či kontaminaci s jinými žánrovými oblastmi.

Oddíl *Mezi folklórem a autorskou tvorbou* otevírá kapitola věnovaná adaptacím světových pohádek Jana Vladislava. Ohlédnutí za Vladislavovou adaptační aktivitou, jejíž počátky sahají až do 50. let 20. století, lze vnímat i jako určité splacení dluhu vůči autorovi, do jehož tvorby negativně zasahovaly publikační zákazy v poúnorovém i normalizačním období a jehož přínos pro dětskou literaturu dosud nebyl adekvátně zhodnocen. Zevrubná analýza Vladislavova svébytného přístupu k pohádkovým látkám, které jsou díky reedicím i novým vydáním autorových děl opět přítomny v současném literárním kontextu, představuje důležitý spojovací můstek, po němž se dostáváme k dalším adaptátorům, jejich adaptačním strategiím a pohádkovým okruhům. V následujících kapitolách sledujeme adaptace českých pohádek Milady Motlové a připomínáme současná převyprávění amerických pohádek Pavlem Šrutem.

V dalším bloku *Pokračování čtvrtkovské linie české pohádky* se rovněž osvětlují vazby k pohádkové produkci předchozích desetiletí. Kapitoly věnované pohádkovému dílu Františka Nepila, Emila Šalouna a Jaromíra Kincla upozorňují na textotvorné postupy známé již z tvorby Václava Čtvrtky a ukazují, jakých podob nabývají v současné autorské pohádce.

Sílicí fenomén výtvarně bohatých autorských knih představuje *Pohádkový příběh v obrázkové knížce*, v jehož rámci se pojednává o pohádkové tvorbě Pavla Čecha, Martiny Skaly a experimentálněji laděném díle Petra Nikla a Františka Skály, jejichž texty jsou nedílné spjaty s jejich osobitým výtvarným vyjadřováním.

Oddíl *Nonsense, parodie, travestie, humorné posuny* sleduje ve čtyřech kapitolách současnou pohádkovou tvorbu jinak různorodých autorů, které však

spojuje poetika založená na humorných posunech v tematickém, kompozičním i jazykovém plánu. Pohádkové knihy Arnošta Goldflama charakterizuje sebeironický nadhled v propojení hrdiny a vyprávěče pohádek o neohroženém tatínkovi, zasazených do rámce civilního života, zatímco Ivan Binar své pohádky rozvíjí v aluzích na folklórní syžety. Proměny fiktivního pohádkového světa Aloise Mikulky jsou zachyceny prostřednictvím jedné z typických postav Mikulkova pohádkového světa – ježibaby. Kapitola věnovaná pohádkám Magdaleny Wagnerové ukazuje nové směřování v autorčině pohádkové tvorbě, v níž je hranice experimentu překročena směrem k žánrové kodifikaci pohádkové travestie.

Kapitoly oddílu *Imaginativní pohádka* se zabývají kompozičně i významově mnohohrstevnatými pohádkovými texty Karla Šiktance, Violy Fischerové, Radka Malého, Jiřiny Salaquardové a Ludmily Klukanové a upozorňují na prostupnost poetik uvedených autorů v jejich tvorbě pro děti a pro dospělé. Syntetizujícím završením těchto analýz je kapitola všímající si děl Michala Viewegha a Pavla Šruta právě ze zorného úhlu diskutabilní adresnosti jejich pohádkových textů ve vztahu k výhradně dětským recipientům.

Pohádkami, které zůstávají věrné původnímu etickému poselství a propojují je s nezakrývanou výchovnou či návodnou instrukcí, se zabýváme v oddíle *Pohádka v prostoru návodné literatury*, který obsahuje kapitoly o pohádkové tvorbě Pavla Brycze, Daniely Krolupperové, Olgy Černé a Ivony Březinové.

Připojený soupis vydaných pohádkových textů upozorňuje rovněž na ty autory, ediční počiny a texty, jež sice nejsou zahrnuty do žádné kapitoly, nicméně zasluhují si náš zájem. Klíčem k jejich výběru byl především dobový literárněkritický a čtenářský ohlas, který se odrazil například v hodnocení literárních soutěží (Zlatá stuha, Magnesia Litera) a anket (SUK).

Milena Šubrtová

MILENA ŠUBRTOVÁ

Fairy tales in the Czech literature for children and youth (1990–2010)

It is not possible to describe the position and the form of fairy tale in the Czech literature for children and youth of the past two decades without returning to transformations of the Czech literary scene immediately after 1989. The 1990s in the Czech literature for children and youth were a turbulent period influenced by social changes brought about by de-monopolization and fragmentation of publishing activities and also by the chance of open confrontation with the international book production featuring top as well as trivial and utilitarian works. The new national production of that period remained in the shadow of edition returns to the time-tested books from the golden collection of the Czech literature and also returns to the banned authors of the previous period. Quantitatively, catchy translations prevailed on the book market.

Literary critics and historians described the situation with the help of metaphoric similes that became common as apt characterizations of the children's literature of the late 20th century. In the now non-existent journal *Zlatý máj* the national production of the first half of the 1990s was called “stagnant water” by Petr Matoušek. In the publication *Meandry a metamorfózy dětské literatury* [Meanders and metamorphoses of children's literature] (2003) Svatava Urbanová sees the developmental dynamics of the contemporary literature for children and youth as an alternation of “metamorphoses”, i.e. changing sections in the mainstream of the production for children, with “meanders” in which the movement slows down and a stagnation comes in¹.

At the beginning of the 21st century we may already say that the Czech literature for children and youth has avoided crisis scenarios predicted by literary critics in the 1990s. The decline of the publishers' (and authors') interest in the contemporary Czech literature was a temporary side-effect of the installation of the free book market. The

1 URBANOVÁ, S. *Meandry a metamorfózy dětské literatury* [Meanders and metamorphoses of children's literature]. Olomouc: Votobia, 2003.

MILENA ŠUBRTOVÁ

Pohádkové příběhy v české literatuře pro děti a mládež (1990–2010)

Charakterizovat postavení a podobu pohádkového příběhu v české literatuře pro děti a mládež uplynulého dvacetiletí nelze bez návratu k proměnám české literární scény bezprostředně po roce 1989. Devadesátá léta 20. století představovala v uvedené literatuře hodnotově rozkolísané období, ovlivněné společenskými proměnami, které s sebou přinesly demonopolizaci a roztržitost nakladatelských aktivit, na straně druhé ovšem i možnost otevřené konfrontace se světovou knižní produkcí, a to jak v jejích vrcholných dílech, tak v podobách triviálních a utilitárních. Nová domácí tvorba v tomto období zůstávala ve stínu edičních návratů k prověřeným titulům zlatého fondu české literatury i k dříve umlčovaným autorům. Kvantitativní převahu na knižním trhu získávala prvoplánově líbivá překladová literatura.

Literární kritikové a historikové popisovali tento stav pomocí metaforických příměrů, které se pro svoji přiléhavost vžily jako výstižné kvalifikace dětské literatury na sklonku 20. století. Petr Matoušek nazval v dnes již zaniklém časopise *Zlatý máj* domácí tvorbu první poloviny 90. let „stojatou tůňkou“. Svatava Urbanová v publikaci *Meandry a metamorfózy dětské literatury* (2003) spatřuje vývojovou dynamiku soudobé literatury pro děti a mládež ve střídání „metamorfóz“, tedy proměnlivých úseků v řečišti tvorby pro děti, s „meandry“, v nichž se pohyb zpomaluje a dochází ke stagnaci¹.

Na počátku 21. století již můžeme konstatovat, že se česká literatura pro děti a mládež úspěšně vyhnula krizovým scénářům, které jí literární kritika v 90. letech věštila. Pokles nakladatelského i autorského zájmu o současnou českou literaturu byl dočasným průvodním jevem při instalaci svobodného knižního trhu. Příliv brakové literární produkce ze zahraničí nedokázal

1 URBANOVÁ, S. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc: Votobia, 2003.

influx of trash literary production from abroad could not supersede values of the national production in the readers' minds. Even as late as the mid-1990s Zdeněk Zapletal was afraid of the harmful influence of "the ubiquitous Donald ducks, turtle and frog mutants; Uncle Scrooge and others will knock out Čapek, Lada, Little Beetles and many others."² It is symptomatic that Zapletal puts standardized representatives of the fairy tale genre as a synecdochic representation of the whole children's literature – the Disney's commercial production – against artistic texts that are part of the golden collection of the Czech literature for children. Fears of the children's literature becoming an isolated enclave removed from the national literature did not come true. On the contrary, the contemporary literature for children and youth also gains a potential to appeal to adult readers and children's books begin to be written by authors successfully established in the area of literature for adults. The fairy tale, both in an adapted form and as an authorial one, still represents an important genre space.

Adaptations and modifications of fairy tale matters

In the early 1990s a great number of fairy tale and legend anthologies appeared representing a natural reaction to possibilities offered by the free book market. Besides commercial editions relying on classic fairy tale topics in catchy and simplified forms, both textual and pictorial, there also appeared editions originating due to the chance to present a fairy tale legacy according to one's own choice and conception.

The fairy tale as a genre representing a trans-generation link was a promising market success and, logically, did not avoid trivializing modifications. Neither the names of the original collectors and adapters can be a guarantee as their works are now presented in different contextual and axiological links and often in non-professional textual editions. As an example of that trend we may mention the edition of fairy tales by Františka

2 ZAPLETAL, Z. *Dětská knížka ani její kritika nemají na růžích ustláno* [The children's books or their criticism are not roses all the way]. In *Kritika literatury pro děti a mládež (1945–1995)*. Brno: Ústav literatury pro mládež, 1995, pp. 17–18.

vytlačit z čtenářského povědomí hodnoty domácí tvorby. Ještě v polovině 90. let se Zdeněk Zapletal obával škodlivého vlivu toho, že „všudypřítomní kačeři, želví a žabí mutanti, strýček Skrblík a jim podobní knokautují Čapka, Ladu, Broučky a četné další“². Je příznačné, že Zapletal proti sobě staví typizované reprezentanty právě pohádkového žánru, jenž se stává synekdochickým obrazem celé dětské literatury – disneyovskou komerční produkci a umělecky náročné texty, které jsou součástí zlatého fondu české literatury pro děti. Obavy, že se dětská literatura stane izolovanou enklávou, vytrženou z kontextu celonárodní literatury a opomíjenou renomovanými tvůrci i kritiky, nedošly naplnění. Současná literatura pro děti a mládež naopak získává ambice i potenciál oslovit rovněž dospělé čtenáře a k tvorbě pro děti se přiklání i autoři, kteří se již úspěšně etablovali v oblasti literatury pro dospělé. Pohádka, ať už v adaptované podobě či jako pohádka autorská, přitom stále představuje významný žánrový fenomén.

Adaptace a úpravy pohádkových látek

Počátkem devadesátých let 20. století se vynořuje velké množství pohádkových a pověstových souborů, které představují přirozenou reakci na možnosti skýtané volným knižním trhem. Vedle komerčních edic, sázejících na prezentaci klasických pohádkových syžetů v líbivé a simplifikované podobě textové i obrazové, se objevují rovněž ediční počiny vznikající z možnosti necenzurované předložit pohádkový odkaz ve vlastním autorském výběru a koncepci.

Pohádka jako žánr ztělesňující transgenerační pojítko slibovala tržní úspěšnost a pochopitelně se nevyhnula trivializačním úpravám. Zárukou kvality nemohou být ani jména původních sběratelů a adaptátorů, neboť jejich dílo je nyní prezentováno v jiných kontextových i axiologických souvislostech a zhusta v laické textové redakci. Jako příklad této tendence lze zmínit

2 ZAPLETAL, Z. Dětská knížka ani její kritika nemají na různých ustláno. In *Kritika literatury pro děti a mládež (1945–1995)*. Brno: Ústav literatury pro mládež, 1995, s. 17–18.

Stránecká in the Brno publishing house Jota from the early 1990s³. It even included such fairy tales (*O maceše čarodějnicí, O koňské hlavě, O hodné Bětce a zlé Julianě* [About a witch stepmother, About a horse head, About good Betty and bad Juliana]) the end of which, accompanied by naturalistically depicted motifs of cruelty and evil, may get in contradiction with the understanding of the victory of the good by the contemporary child reader.

The demand of the book market, satisfied especially in the first half of the 1990s by sub-standard translations and insensitive adaptations of both folkloric and original fairy tale topics, was then heard in a number of publishing houses that established fairy tale editions arranged by thematic criteria or cultural-geographical aspects. The Albatros publishing house set up the edition *The Most Beautiful Fairy Tales* combining demands of the editorial approach with reading attractiveness and since 1995 it has published twelve anthologies “from treasures of Czech and foreign fairy tale writers” where each volume dealt with one of the fairy tale characters (e.g. *Nejkrásnější pohádky o třech sestrách* [The most beautiful fairy tales about three sisters], 1995; *Nejkrásnější pohádky o čarodějnicích* [The most beautiful fairy tales about witches], 1996; *Nejkrásnější pohádky o strašidlech* [The most beautiful fairy tales about ghosts], 1997; *Nejkrásnější pohádky o vodnících a mořských bytostech* [The most beautiful fairy tales about water sprites and sea creatures], 2000; *Nejkrásnější pohádky o princích* [The most beautiful fairy tales about princes], 2005).

A specialized edition of other nations’ myths, fairy tales and legends (*Mýty, pohádky a legendy* [Myths, fairy tales and legends]) was published by the Argo publishing house. The edition, which has more than thirty volumes, draws on storytelling traditions of various nations and continents all over the world leaving the stories to have their non-stylized roughness and rawness with which they react to everyday and existential problems of the mankind. While some anthologies openly aim at adult readers, others – primarily oriented towards fairy tale matters – may be offered to child recipients, too (e.g. *Strašidelný chrám v horách. Japonské lidové pohádky a pověsti* [A haunted temple in the mountains. Japanese folk fairy tales and legends], 2009; *Paní moře. Řecké pohádky* [The lady of the sea. Greek fairy tales], 2009; *Pomsta hadů. Mýty tchajwanských domorodců* [A revenge of snakes. Myths of Taiwanese people], 2010, etc.).

3 STRÁNECKÁ, F. *Moravské národní pohádky* [Moravian national fairy tales]. Brno: Jota, 1991.

edici pohádek Františky Stránecké v brněnském nakladatelství Jota z počátku devadesátých let 20. století³. Našly v ní místo i takové pohádkové texty, jejichž vyznění, provázené naturalisticky zachycenými motivy krutosti a zla, se může dostávat do rozporu s tím, jak chápe motivace jednání pohádkových postav a vítězství dobra současný dětský čtenář (viz *O maceše čarodějnici, O koňské hlavě, O hodné Bětce a zlé Julianě*).

Na poptávku knižního trhu, jenž se zejména v první polovině devadesátých let sytil substandardními překlady a necitlivými adaptačními úpravami folklórních i autorských pohádkových látek, pak odpověděla řada nakladatelských domů založením pohádkových edic uspořádaných podle tematického kritéria či hlediska kulturně–geografického. Nakladatelství Albatros v ediční řadě Nejkrásnější pohádky skloubilo náročnost editorského přístupu se čtenářskou atraktivitou a od roku 1995 vydalo dvanáct výborů „z pokladů našich a světových pohádkářů“, z nichž každý svazek byl věnován některému z pohádkových protagonistů (například *Nejkrásnější pohádky o třech sestrách*, 1995; *Nejkrásnější pohádky o čarodějnicích*, 1996; *Nejkrásnější pohádky o strašidlech*, 1997; *Nejkrásnější pohádky o vodnících a mořských bytostech*, 2000; *Nejkrásnější pohádky o princích*, 2005).

Specializovanou edici jinonárodních mýtů, pohádek a legend (Mýty, pohádky a legendy) připravilo nakladatelství Argo. Edice, která čítá již více než tři desítky svazků, čerpá z vypravěčské tradice různých národů a kontinentů napříč celým světem a ponechává příběhům jejich nestylizovanou drsnost a syrovost, s níž se dotýkají každodenních i existenciálních problémů lidstva. Zatímco některé soubory míří vysloveně k dospělému čtenáři, jiné – orientované především k pohádkovým látkám – lze nabídnout i dětským recipientům (například *Strašidelný chrám v horách. Japonské lidové pohádky a pověsti*, 2009; *Paní moře. Řecké pohádky*, 2009; *Pomsta hadů. Mýty tchajwanských domorodců*, 2010 aj.).

S edicemi světových pohádek pro děti přichází i nakladatelství Brio, které v řadě Pohádky z celého světa představuje překlady pohádkových souborů

3 STRÁNECKÁ, F. *Moravské národní pohádky*. Brno: Jota, 1991.

Also the Brio publishing house came with editions of world fairy tales for children presenting translations of fairy tale anthologies with illustrations of Czech artists in their edition *Pohádky z celého světa* [Fairy tales from all over the world] (e.g. *Africké pohádky* [African fairy tales] illustrated by Miloš Kopták, 2006; *Čínské pohádky* [Chinese fairy tales], 2007 and *Keltské pohádky* [Celtic fairy tales], 2009 illustrated by Renáta Fučíková). The edition *Pohádkový kolotoč* [Fairy tale merry-go-round] emphasizes the thematic aspect giving more space to various original approaches of individual authors (Miloš Malý – *Pohádky ledového větru* [Fairy tales of icy wind], 2004; Martina Drijverová – *Pohádky z hor* [Fairy tales from the mountains], 2003; Magdalena Wagnerová – *Pohádky z moře* [Fairy tales from the sea], 2004; *Pohádky z vodních hlubin* [Fairy tales from water depths], 2004).

How an author may successfully deal with fairy tale and legendary topics of the folk origin may be illustrated by two representative anthologies by Vladimír Hulpach *Pohádkové vandrování po Čechách* [Fairy tale wandering about Bohemia] (1992) and *Pohádkové vandrování Moravou* [Fairy tale wandering about Moravia] (1998) which were created on the basis of a respectful number of sources and the author's collected stories. Hulpach divided Bohemia, Moravia and Silesia into several areas thus successfully putting into readers' minds an idea of rambling the Czech and Moravian countryside, also noticing matters of the German and Jewish origins established in the storytelling tradition and not often included in book editions of the past decades. In his exploration of legendary and fairy tale traditions Hulpach did not deal only with historically evidenced figures but also with fairy tale characters such as white and black ladies, midday witches, evil spirits and water sprites. A remarkable work thus appeared showing a surprising variability of some fairy tale types and bringing also interesting information about the past and the life of our ancestors. It is so because in the stream of the narrative Hulpach uncovers layers of fantasy on a probably historical core of legends or fairy tales without hiding his own updating part respecting the special character of the folk tradition.

Thematically unique and literarily exceptional is an anthology called *Jak chodil Kristus pán se svatým Petrem po světě* [How Christ the Lord and Saint Peter wandered about the world] (2005) where Vladislav Stanovský collected representative folk narratives about the earthly wanderings of Jesus Christ and Saint Peter.

Adaptation efforts of Czech writers began to focus more systematically not only on national fairy tale topics (e.g. Milada Motlová, Zuzana Nováková, Helena Lisická, Marta

s ilustracemi českých výtvarníků (například *Africké pohádky* s ilustracemi Miloše Koptáka, 2006; *Čínské pohádky*, 2007; *Keltské pohádky* s ilustracemi Renáty Fučíkové, 2009). Edice Pohádkový kolotoč akcentuje hledisko tematické a skýtá větší prostor k uplatnění různých autorských přístupů jednotlivých adaptátorů (Miloš Malý: *Pohádky ledového větru*, 2004; Martina Drijverová: *Pohádky z hor*, 2003; Magdalena Wagnerová: *Pohádky z moře*, 2004; *Pohádky z vodních hlubin*, 2004).

Ukázkou směřování k vlastnímu autorskému uchopení pohádkových a pověstových syžetů folklórního původu jsou dva reprezentativní soubory Vladimíra Hulpacha *Pohádkové vandrování po Čechách* (1992) a *Pohádkové vandrování Moravou* (1998), které vznikly na základě úctyhodného množství pramenů i vlastního sběru. Hulpach v nich rozvrhl Čechy a Moravu se Slezskem do několika územních celků a úspěšně tak sugeroval toulky českou a moravskou krajinou. Všiml si rovněž látek německé a židovské provenience, které byly zakotveny ve vypravěčské tradici, ačkoli se do knižních vydání v minulých desetiletích často nedostávaly. Na své pouti za pověstovou a pohádkovou tradicí sledoval nejenom historicky doložené osobnosti, ale také kouzelné postavy jako bílé a černé paní, polednice, rarachy či vodníky. Vznikl tak pozoruhodný celek, který ukazuje překvapivou variabilitu některých bájných typů a přináší rovněž zajímavé informace o minulosti a životních zvyklostech našich předků. Hulpach totiž v toku vyprávění odhaluje nánosy fantazie na pravděpodobném historickém jádru pověsti či pohádky a nezastírá ani vlastní aktualizační vklad, respektující svéráz folklórní tradice.

Tematicky ojedinělou a literárními kvalitami výjimečnou pohádkovou sbírkou je kniha *Jak chodil Kristus pán se svatým Petrem po světě* (2005), v níž Vladislav Stanovský shromáždil reprezentativní lidová vyprávění o pozemském putování Ježíše Krista a svatého Petra.

Adaptační úsilí českých literátů se začalo systematictěji upírat nejenom k domácím pohádkovým látkám, ztvárňovaným například Miladou Motlovou, Zuzanou Novákovou, Helenou Lisickou, Martou Šrámkovou nebo Oldřichem Šuleřem, ale i k látkám zahraničním, jak ukazují práce Jana Vladislava, Vladislava Stanovského či Pavla Šruta. Ve zpřístupňování orientálních pohádkových látek,

Šrámková, Oldřich Šuleř) but also on foreign ones (Zuzana Nováková, Jan Vladislav, Vladislav Stanovský, Pavel Šrut). The tradition of retelling Oriental fairy stories, Old Egyptian myths and legends has been taken over by Jiří Tomek (*Dary krále džinů* [Gifts of the king of djinns], 1995; *Bohové a faraoni* [Gods and pharaohs], 2000; *Perlová zahrada* [The garden of pearls], 2007).

Besides experienced writers of children's literature these works were also sporadically written by authors appearing in the literature for children and youth only exceptionally. In a fairy tale collection written by Karel Křepelka and called *Tančící hvězdy* [Dancing stars] (1995), including fifteen fairy tales "from all parts of the world", the earthiness of folk narrative is balanced by fragility of poetic metaphors.

In the early 1990s prominence was given especially to adaptations of Jewish and Roma fairy tale topics that had not had enough space in the previous decades. A fairy tale anthology by Leo Pavlát called *Osm světél* [Eight lights] (1992), whose Czech edition was preceded by French, English, German and Dutch editions, is characterized by a respectable representation of Jewish stories with a wide time-space view. In the context of Czech literature for children and youth Pavlát's narratives were not only an informed insight into Jewish sacred texts and mysticism but also a generally valid narrative about the necessity of tolerance. The final part of the book, the composition of which skillfully reflects the Jewish feast of Hanukkah, brings funny stories about residents of Chelm. The characterization of blinded Chelm wiseacres evokes associations with the Basket Case townspeople confirming the international character of fairy tale topics.

A description of the Roma culture and mentality is given in the fairy tale book *O Mamě Romě a romském pámbíčkoví* (2001) [About Mother Roma and the Roma good Lord] by Hana Doskočilová. The book has another, more precise, title *Twelve Roma commandments as they are told by Roma mothers to their children* and describes the legendary origin and formation of the characteristic features of the Roma people. Mother Roma is the highest authority for Romanies creating their moral code and watching over its observation. She is linked with God whom, a little old man wizened because of sadness for human pride, she carries as one of her children in her canvas on the long way from slavery to freedom in a new home. Doskočilová offers a view of the Roma identity being formed in her fairy tale stories and parables that result in apt "commandments".

staroegyptských mýtů a legend pokračoval Jiří Tomek (*Dary krále džinů*, 1995; *Bohové a faraoni*, 2000; *Perlová zahrada*, 2007).

Vedle osvědčených tvůrců dětské literatury zpestřovaly tento prostor rovněž ojedinělé počiny autorů, kteří do literatury pro děti a mládež vstupovali jen výjimečně. V pohádkovém souboru Karla Křepelky *Tančící hvězdy* (1995), který čítá patnáct pohádek „ze všech světových stran“, zemitost lidového vyprávěčství vyvažují křehké básnické metafor.

Na začátku devadesátých let 20. století nabyly na aktuálnosti zejména adaptace židovských a romských pohádkových látek, jimž se v předchozích desetiletích nedostávalo adekvátního prostoru. Pohádkový soubor Lea Pavláta *Osm světů* (1992), jehož českému vydání předcházela francouzská, anglická, německá a holandská edice, se vyznačuje reprezentativním zastoupením židovských příběhů s širokým časoprostorovým záběrem. V kontextu české literatury pro děti a mládež Pavlátova vyprávění představovala nejen zasvěcený vhled do židovských posvátných textů a mystiky, ale rovněž obecně platnou výpověď o nutnosti tolerance. Závěrečný oddíl knížky, jejíž kompozice důmyslně odráží židovský svátek chanuka, přináší úsměvné historky o obyvatelích Chelmu. Charakteristika zaslepených chelmských mudrlantů vyvolává asociace s kocourkovskými rozumbrady a stvrzuje nadnárodní povahu pohádkových látek.

Obraz romské kultury a mentality podává v pohádkové knize *O Mamě Romě a romském pámbíčkově* (2001) Hana Doskočilová. Publikace se zpřesňujícím podtitulem *Dvanáct romských příkázání, jak je svým dětem vypravují romské maminky* líčí legendární vznik a formování charakteristických rysů romského národa. Mama Roma je pro Romy nejvyšší autorita, to ona vytváří jejich mravní kodex a bdí nad jeho dodržováním. Je propojena s Bohem, kterého v podobě staříka scvrklého smutkem plynoucím z lidské pýchy nese v loktuši na dlouhé cestě od otroctví k svobodnému životu v novém domově. Doskočilová nabízí pohled na utváření romské identity v autorských pohádkových příbězích a podobenstvích, která ústí v trefná „příkázání“.

Nezanedbatelnou roli v kontextu současné pohádkové literatury sehrávají i některé reedice. Dokládají tak univerzální hodnoty pohádkového žánru, zprostředkovaného z inovovaných vyprávěčských pozic, ovšem s respektem

Also some re–editions play a significant role in the context of the contemporary fairy tale literature thus evidencing universal values of the fairy tale genre with innovated narrative points respecting the tradition. In this context we may mention Oldřich Sirovátka's *Plný pytel pohádek* [A full bag of fairy tales] (1978, re–edition in 2007) or the retelling of Beneš Metod Kulda's fairy tales *Pohádky z Valašského království* [Fairy tales from the Vallachian kingdom] by Jan Skácel, originally published under the title *Jak se bubnuje na princezny* [Drumming to call princesses] (1984) and under the name of Blanka Stárková (1984). Among noticeable artistic works is undoubtedly the retelling of world fairy tale topics by Vladislav Stanovský and Jan Vladislav *Strom pohádek z celého světa* [A tree of fairy tales from all over the world] (2 volumes, 1958, 1959) that provoked, because of Stanislav Kolíbal's illustrations, a wild discussion about the function and possibilities of experiments in the literature for child recipients. Publishing these fairy tales in re–editions (in 1999 an anthology *Strom pohádek* [A tree of fairy tales] arranged by Vladimír Hulpach; in 2008 and 2009 the second edition of both volumes in Knižní klub publishing house) only confirmed their timelessness and literary and illustration qualities.

New publishing houses on the Czech literary scene

Albatros, one time the exclusive publisher of children's literature as the successor of The State Publishing House of Children's Literature, is still closely associated with literature for children and youth but new impulses come nowadays from other places. New publishing houses that do not see only a quick commercial effect in the book production for children but form their strategy on the basis of a perfect book product (from text, illustrations, typography to book binding) brought about a welcome revival of the Czech literary scene in the second half of the 1990s and transparency by clearly profiled edition and culture activities.

In 1995 Ivana Pecháčková founded the publishing house Meander which became renowned especially for the edition *Modrý Slon* [Blue elephant] where great attention is also paid to illustrations and a part of the printing takes place in the bibliophile form. Meander also published books by authors with the dissident past for whom writing for children was only occasional (Václav Havel, Ludvík Vaculík, Vratislav Brabenec) or

k tradici. V této souvislosti lze zmínit například sbírku Oldřicha Sirovátky *Plný pytel pohádek* (1978, reedice 2007) či převyprávění pohádek Beneše Metoda Kuldy *Pohádky z Valašského království* (2006) od Jana Skácela, původně vydané pod názvem *Jak se bubnuje na princezny* (1984) a zaštitěné jménem Blanky Stárkové. K výrazným uměleckým počínům patří bezesporu dvoudílné převyprávění světových pohádkových látek od Vladislava Stanovského a Jana Vladislava *Strom pohádek z celého světa*, vydané v letech 1958 a 1959; jeho ilustrační doprovod, který byl dílem Stanislava Kolíbala, tehdy vyvolal bouřlivou diskusi o funkci a možnostech experimentu v tvorbě pro dětské recipienty. Zpřístupnění těchto pohádek v reedicích (v roce 1999 výbor *Strom pohádek* uspořádaný Vladimírem Hulpachem; v letech 2008 a 2009 druhé vydání obou dílů v nakladatelství Knižní klub) pouze potvrdilo nadčasovost a slovesné i výtvarné kvality jejich zpracování.

Vstup nových nakladatelských domů na českou literární scénu

Albatros, druhdy jako nástupce Státního nakladatelství dětské knihy monopolní vydavatel dětské literatury, je stále nedílně spojován s literaturou pro děti a mládež, nové vývojové impulzy však dnes přicházejí odjinud. Nástup nových nakladatelských domů, které nespatřují v knižní produkci pro děti jenom rychlý komerční efekt, ale zakládají svoji strategii na dokonale zpracovaném knižním tvaru (od textu, ilustrace, typografie až po knižní vazbu) přinesl ve druhé polovině 90. let vítané oživení české literární scény a její zpřehlednění jasně profilovanými edičními a kulturními aktivitami.

Roku 1995 založila Ivana Pecháčková nakladatelství Meander, které proslulo zejména ediční řadou Modrý Slon, v níž se pozornost upíná vysokou měrou i k volbě výtvarného doprovodu a část nákladu je vydávána v bibliofilském provedení. V Meandru publikovali autoři s disidentskou minulostí, jejichž tvorba pro děti byla spíše příležitostná (Václav Havel, Ludvík Vaculík, Vratislav Brabenec) či ryze soukromá (viz soubory pohádek *Povídáčky pro Klárku*, *Povídáčky pro moje slunce* a román *Perlorodky*, které Jiří Stránský psal

purely private activities (anthologies of fairy tales *Povídačky pro Klárku* [Tales for Klárka] and *Povídačky pro moje slunce* [Tales for my sun] and the novel *Perlorodky* [Pearl oysters] originally written for his own children by Jiří Stránský in prison). However, for some authors the first contact with children's literature meant the beginning of a more permanent relationship (Viola Fischerová, Pavel Brycz) in which the publisher's initiative played an important role. Books written by the universal artist Petr Nikl, who himself declares uncertainty about the target category of his readers, are classified only with difficulties as to the genre and the recipients, but they were ranked in the children's literature thanks to Ivana Pecháčková.

The publishing house Baobab, which presents itself as an alternative one, is celebrating this year the first decade of its existence having gathered a clearly defined circle of authors, especially from among young visual artists, often students or graduates of VŠUP (Academy of Arts, Architecture and Design in Prague). The book *Tucet aneb 12 nejmenších pohádek* [A dozen or the 12 smallest fairy tales], announced in the 2011 edition plan, is a synecdochic snapshot in this respect presenting various artistic approaches of authors publishing in Baobab (there can be found Markéta Šimková, Darja Čančíková, Michaela Kukovičová, Alžběta Skálová, Chrudoš Valoušek, Eva Volfová, Radana Přenosilová, Dagmar Urbánková, Juraj Horváth, Tereza Říčanová, Dora Dutková and Petr Šmálec).

Apart from publishing books both Meander and Baobab develop other activities connected with children's literature (an irregularly published journal of Baobab A Literary Café organized by Meander together with Švanda Theatre) thus strengthening the entity of their literary production which then creates a sub-context in the existing context of literature for children and youth (*Knihy z Baohemie* [Books from Baohemia] is based on promotion materials of Baobab).

In a number of publishing houses there appeared separate editions focused on good books for children and youth: the *Raketa* edition of the Labyrint publishing house or the respectable edition *Myths, fairy tales and legends* of the Argo publishing house. The Brio publishing house was among the first with its edition *366 narrations for every day* starting to publish a specific format of a fairy tale bilderbuch with a calendar composition of texts for every day of the year. It published, among others, the fairy tale book *Červený panáček* [A red little man] (2002) by Anna Neborová, *Jablečňák* [An apple man] (2003) and *Žabina a spol.* [A frog man and comp.] (2005) by Magdalena Wagnerová and

původně ve vězení pro vlastní děti). U některých autorů – třeba u Violy Fischerové nebo Pavla Brycze – však první kontakt s dětskou literaturou přerostl v trvalejší pouto, při jehož navazování hrála důležitou roli právě nakladatelská iniciativa. Žánrově i adresátsky obtížně zařaditelné knížky všestranně orientovaného umělce Petra Nikla, který sám deklaruje jistou bezradnost nad cílovou čtenářskou kategorií, se do kontextu dětské literatury vřadily rovněž díky Ivaně Pecháčkové.

Nakladatelství Baobab, jež se prezentuje jako alternativní nakladatelství, v roce 2010 oslavilo první desetiletí své existence. Za tu dobu kolem sebe shromáždilo jasně vyhraněný okruh autorů, zejména z řad výtvarníků mladší generace, často studentů či absolventů VŠUP v Praze. Publikace *Tucet aneb 12 nejmenších pohádek*, avizovaná v edičním plánu na rok 2011, je v tomto směru synekdochickou zkratkou, prezentující různé tvůrčí přístupy autorů publikujících v Baobabu. Zastoupeni jsou v ní Markéta Šimková, Darja Čančíková, Dora Dutková, Juraj Horváth, Michaela Kukovičová, Radana Přenosilová, Tereza Říčanová, Alžběta Skálová, Petr Šmalec, Dagmar Urbánková, Chrudoš Valoušek a Eva Volfová.

Meander i Baobab v návaznosti na publikační činnost rozvíjejí i další aktivity spjaté s dětskou knihou (občasník *Baoplan* vydávaný v nakladatelství Baobab, organizace Literární kavárny ve spolupráci nakladatelství Meander se Švandovým divadlem) a posilují tak významovou i tvarovou entitu vlastní literární produkce, která pak vytváří subkontext ve stávajícím kontextu literatury pro děti a mládež („Knihy z Baohemie“ stojí na propagačním materiálu nakladatelství Baobab).

V řadě nakladatelství vznikly samostatné ediční řady, věnované hodnotné knižní produkci adresované dětem a mládeži: edice Raketa nakladatelství Labyrint, reprezentativní edice Mýty, pohádky a legendy v nakladatelství Argo. Nakladatelství Brio se jako jedno z prvních v edici 366 vyprávění na každý den pustilo do vydávání specifického formátu pohádkového bilderbuchu s kalendářovou kompozicí textů na každý den v roce. Vydalo například pohádkovou knížku *Červený panáček* (2002) od Anny Neborové, *Jablečňák* (2003) a *Žabina a spol.* (2005) autorem Magdaleny Wagnerové a Martiny

Martin Skala, and *Verunka a kokosový dědek* [Verunka and a coconut greybeard] (2004) by Pavel Šrut and Galina Miklínová. Regarding the quantitative overproduction of children's books from Librex (notorious for kitsch illustrations by Adolf Dudek) or Fragment, the significance of such non-commercial books increases and their way to child recipients is at least partially made easier by grant projects of the Czech Ministry of Culture and by national and international awards.

The question is whether some of these works do not become publications rather for adults attracted by their interpretative openness and multiple layers, non-ostentatious retro-stylization of illustrations (often corresponding with generation experience) and attention paid to typography due to which such publications gain an air of individualized bibliophile works. It is actually the publishing houses themselves and their practice that define the boundaries between children and adults both in the Czech and foreign literatures.

The contemporary literature for children and youth – a literature of blurred boundaries

Since the 1990s one may have witnessed the loosening of the traditionally perceived boundaries by which the literature for children separated itself as a subsystem as well as the boundaries by which it was internally stratified according to genres and values and categorized according to readers. This “collapse of the category of time”⁴ is a phenomenon linked with the acceleration of the social development in the past two decades and it appeared in fairy tales, too, where the traditional duel between the good and the bad has shifted to the current allegory gaining a philosophical multi-layer nature and value ambiguity.⁵

In the Czech literature the type of fairy tales referring to the contemporary social-political situation appeared as early as the 1960s (e.g. some fairy tales from Ivan

4 Cf. ŽILKOVÁ, M. Kolaps kategorie vekovosti [The collapse of the category of time]. In *Tvořivá dramatika*, 7, 1996, č. 3, pp. 31–33.

5 In this context Luisa Nováková also points out an affinity between fairy tale and the genre of fantasy which may be defined only with difficulty. Cf. NOVÁKOVÁ, L., *Proměny české pohádky* [Transformations of Czech fairy tale]. Brno: Masarykova univerzita, p. 172.

Skaly nebo *Verunku a kokosového dědka* (2004) od Pavla Šruta a Galiny Miklínové. V kontextu kvantitativní nadprodukce dětských knížek z Libreu, nechvalně proslulých kýčovitým doprovodem ilustrátora Adolfa Dudka, či Fragmentu pak význam takovéto nekomerčně orientované tvorby stoupá a na cestě k dětskému recipientovi jí alespoň částečně pomáhají grantové projekty Ministerstva kultury ČR a získaná ocenění tuzemská i zahraniční.

Otázkou zůstává, zda se některé z těchto edičních počínů nestávají spíše publikacemi pro dospělé, které přitahuje jejich interpretační otevřenost a mnohohrstevnatost, neokázalá retrostylizace výtvarného plánu (nezřídka korespondující s generační zkušeností) a péče věnovaná typografické úpravě, díky níž tyto publikace získávají ráz individualizovaných bibliofilů. Jsou to totiž především sama nakladatelství a jejich praxe, kdo dnes v českém i světovém písemnictví určují hranice mezi literaturou pro děti a pro dospělé.

Současná literatura pro děti a mládež – literatura rozostřených hranic

Od devadesátých let minulého století se začínají rozvolňovat tradičně vnímané hranice, jimiž se literatura určená dětem vydělovala jako subsystém navenek, ale i hranice, které ji vnitřně žánrově a hodnotově stratifikovaly a čtenářsky kategorizovaly. Tento „kolaps kategorie věkovosti“⁴ je fenomén, který souvisí i s akcelerací společenského vývoje v uplynulém dvacetiletí. Nevyhnul se ani pohádce, jež tradiční pohádkový souboj dobra se zlem posouvá k aktuální alegorii či filozofické mnohohrstevnatosti a významové nejednoznačnosti⁵.

4 Srov. ŽILKOVÁ, M. Kolaps kategorie věkovosti. In *Tvořivá dramatika*, 7, 1996, č. 3, s. 31–33.

5 Luisa Nováková v této souvislosti upozorňuje rovněž na spřízněnost pohádky s obtížně vymezitelným žánrem fantasy. Srov. NOVÁKOVÁ, L. *Proměny české pohádky*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 172.

Klíma's anthology *Kokrhací hodiny a jiné příběhy z Vlašských Klobúk a podobných Tramtárií* [The cock-a-doodle-doo clock and other stories from Valašské Klobúky and similar backwoods], 1965). In the first half of the 1990s, works of the previously banned authors were profusely published. The anthology *Uzel pohádek* [A knot of fairy tales] which was first published in 1978 in Munich got to Czech readers in 1991 with an introduction by Ivan Klíma who was also an editor of it. Under the title, which is an allusion to *Nůše pohádek* [A basket of fairy tales] by Karel Čapek, the reader finds an anthology of fairy tales by the contemporary authors persecuted by the Communist regime (Ivan Klíma, Václav Havel, Jan Trefulka, Karel Sidon, Alexandr Kliment, Pavel Kohout, Zdeněk Pocho, Ludvík Vaculík, Jan Vladislav, Jan Werich and Jan Skácel) some of whom got in touch with children's literature only once due to the circumstances rather than due to their poetics or a unifying genre and topic. Some of the fairy tales refer to absurdity of the totalitarian regime (*Pižďuchové* [The Pizhduks] by Václav Havel, *O třech pachatelích* [About three culprits] by Ludvík Vaculík). However, an interpretation of these fairy tales in conformity with the genre conventions is not necessarily linked with a certain historical–geographical context but the adult reader may find the information about the context helpful.

A peculiar update of the fairy tale genre with a shift to travesty appealing to adult readers can be found in works by Magdalena Wagnerová whose fairy tale travesties *Pavouk na šalvěji* [A spider on a sage] (2003) and *Strom s granátovými jablky* [A tree with pomegranates] (2004) may speak not only to children but also to adults. The pomegranate kingdom represents the Czech lands and the national mentality depicted with the help of self-ironic detachment which is fully appreciated especially by adult readers who are able to decode all humorous allusions.

Many authors intentionally count on the effect of ambiguity. In *Krátké pohádky pro unavené rodiče* [Short fairy tales for tired parents] (2007) Michal Viewegh depicts the introductory narrative situation with regard to the adult recipient whom he gives receptive as well as interpretative instructions because only in the hands of the adult mediator the book may broaden its communicative potential and appeal to the child recipient. However, regarding the child recipient a reading reduction is the result, which casts doubt upon the conception of the double–recipient.

The convergence of the worlds of adult and child recipients in the fairy tale genre is not only a consequence of the quicker maturing of the young generation but also

V českém literárním kontextu se typ pohádkových textů s odkazy k dobové společensko–politické situaci objevoval již v šedesátých letech 20. století (kupříkladu některé pohádky ze souboru Ivana Klímy *Kokrhací hodiny a jiné příběhy z Vlašských Klobúk a podobných Tramtárií*, 1965), v první polovině devadesátých let pak jde spíše o ediční dluhy k dříve ineditním autorům. Soubor *Uzel pohádek*, jehož první vydání bylo pořízeno roku 1978 v Mnichově, se k českým čtenářům dostal v roce 1991 s předmluvou Ivana Klímy, jenž soubor redigoval. Pod názvem, který je aluzí na *Nůši pohádek* Karla Čapka, se skrývá antologie pohádkových textů soudobých autorů perzekvovaných normalizačním režimem. Autory těchto textů jsou Ivan Klíma, Václav Havel, Jan Trefulka, Karel Sidon, Alexandr Kliment, Pavel Kohout, Zdeněk Pochop, Ludvík Vaculík, Jan Vladislav, Jan Werich a Jan Skácel. Mnozí z nich vstoupili na půdu dětské literatury pouze jednorázově, spojení spíše vnějšími okolnostmi než svojí poetikou či jednotícím žánrem a tématem. Některé pohádky odkazují k absurditě totalitního režimu (*Pižďuchové* Václava Havla, *O třech pachatelích* Ludvíka Vaculíka), jejich interpretace v souladu s pohádkovým žánrem však není vázána na určitý historicko–geografický kontext; nicméně dospělému čtenáři může tuto konkretizaci nabídnout.

Svébytnou aktualizaci pohádkového žánru s posunem do travestijní polohy, blízké rovněž dospělmu čtenáři, vytvořila Magdalena Wagnerová, jejíž pohádkové travestie *Pavouk na šalvěji* (2003) a *Strom s granátovými jablky* (2004) mohou oslovit nejen dětské, ale i dospělé adresáty. Granátové království představuje obraz Čech a národní mentality, vykreslený za pomoci sebeironizujícího odstupu, který plně docení především dospělý čtenář, schopný rozluštit veškeré vtipné aluze.

Mnozí autoři s efektem věkové dvojdomosti díla záměrně kalkulují. Michal Viewegh v *Krátkých pohádkách pro unavené rodiče* (2007) modeluje vstupní narační situaci s ohledem na dospělého adresáta, jemuž svěruje recepční a zároveň interpretační instrukci, neboť teprve v rukou dospělého zprostředkovatele může kniha rozšířit svůj komunikační potenciál a oslovit i příjemce dětského. Ve vztahu k dětskému recipientovi je ovšem výsledkem předčitatelská redukce, která koncepci adresátské zdvojenosti zpochybňuje.

a consequence of certain “infantilization” of the world of the adults who escape to the fairy tale world from the dull life.

Play and playfulness as the main compositional principle in the contemporary literature for children and youth

Following the eruption of fairy tale texts in connection with child's play in the 1960s the play has been confirming its function of a constitutive genre element. A number of fairy tale texts directly use the play as the basis or the point of their topic plan.

A nice tribute to child's play is Tomáš Pěkný's book *Coletka a pes* [Coletka and the dog] (2000) in which a girl with plaits named Coletka dreams up a pet. The dog of a bizarre appearance resembling salami is on formal terms with Coletka and is an inspirer as well as a participant in their common play activities. An important element in those activities is Coletka's child immediacy and the dog's metamorphoses evoking the legendary series *Pane pojďte si hrát* [Sir, let's come and play] by Břetislav Pojar. Transformations and individual roles alternate in quick sequences being based on visual as well as verbal associations out of which other characters with absurd features get born (e.g. the personified expression Of Course). The dog is able to transform itself in a bench, an angular ball, binoculars or even darkness. The whirl of mad ideas and improvisations ends up in a folklore rhyme whose limitless composition replicates the story itself bringing the child recipient, eager for a sequel, back to the beginning.

The very act of reading changes in a play with the reader which is played by the narrator offering various readings into the text. In the fairy tale about Sníček [The Dreamer], included in the poetry book *Záhádky* [Little Secrets], Petr Nikl has the pages cut in three strips thus providing not only plentiful possibilities of visual metamorphoses of a fanciful animal but also playful variations of the text. Similarly, Marka Míková in her narrative about the girl Hredka in the book *Knihafoss* [Bookfoss] (2007) suggests an alternative way of reading with skipping passages, which resembles arbitrary moves of game pieces in a playing field. Direct participation of the recipient in playful reading into texts is counted on by Zdeněk K. Slabý in his collection *Nedokončené pohádky* [Unfinished fairy tales] (2007) offering a chance to compare children's ideas with the endings of the author and other readers.

Sbližování dospělých a dětských adresátů na půdě pohádkového žánru není pouze důsledkem rychlejšího dospívání mladé generace, ale podílí se na něm i jistá infantilizace světa dospělých, kteří do prostoru pohádkově uchoopeného světa unikají z šedivé životní reality.

Hra a hravost jako ústřední kompoziční princip v současné tvorbě pro děti a mládež

V návaznosti na erupci pohádkových textů odvíjejících se od dětské hry v šedesátých letech 20. století potvrzuje hra svoji funkci konstitutivního žánrového prvku. Řada pohádkových textů hru přímo tematizuje jako východisko či pointu ideovětematického plánu.

Půvabným holdem dětské hře je pohádka Tomáše Pěkného *Coletka a pes* (2000), v níž si copatá Coletka vysní zvířecího kamaráda. Pes bizarní podoby, připomínající salám, si s Coletkou uctivě vyká a je inspirátorem i aktérem společných herních aktivit. Důležitou roli v nich sehrává Coletčina dětská bezprostřednost i psovy metamorfózy, evokující legendární seriál Břetislava Pojara *Pane, pojďte si hrát*. Proměny a jednotlivé role se střídají v rychlém sledu a jsou podmíněny obrazovými i verbálními asociacemi, z nichž se rodí i další postavy absurdních charakteristik (například personifikované Zajisté). Pes se dokáže proměnit v lavičku, hranatý míč, dalekohled, ale dokáže zahrát i tmu. Vír ztřeštěných nápadů a improvizací vyústí až ve folklórní říkanku, jejíž alimitní kompozici replikuje i samotný příběh, který dětského recipienta, dychtícího po dalším pokračování, vrací na počátek.

Sám akt četby se mění v hru, již se čtenářem hraje vypravěč, nabízející různé cesty a průniky textem. Petr Nikl v pohádkovém příběhu o Sníčkově, vloženém do básnické knihy *Záhádky* (2007), skýtá prostřížením stránky do tří pruhů nepřeborné možnosti vizuálních metamorfóz fantaskního živočicha, ale i hravé variování textové podoby. Obdobně Marka Míková ve vyprávění o holčičce Hredce nazvaném *Knihafoss* (2007) navrhuje čtenáři alternativní průchod textem s přeskakováním pasáží, připomínajícím arbitrárnost

It is not only a play at the intra-text level which has been peculiar to children's literature since it broke free from didacticism. Play and playfulness now consist in the deepening and extending of the work by other inter-textual and contextual bonds and frequently also by non-literary activities. Play is then not a product derived from the book as we know it from the commercial literary production (card games, T-shirts, stationary with pictures of literary characters, etc.) but it is an ideational shift reflecting the efforts to make the child recipient as active as possible. To a certain extent the book itself becomes an object of play and the very first contact with an unusual book form disrupts stereotypical reading attitudes provoking curiosity (e.g. the typographical arrangement of Nikl's *Pohádka o Rybitince* [The fairy tale of Rybitinka]). *Kouzelná baterka* [A magical torch], the book written by Olga Černá and illustrated by Michaela Kukovičová, includes a miniature book based on the principle of the child game "projector" so the readers may make one of the characters of the story move. Also various CDs appear offering new possibilities of reception: Jan Hlaváč's book *Krtčí výlety* [The mole's trips] (2006) illustrated by Jitka Petrová is enriched by a computer game freely developing the story; Marka Míková's book *Knihafoss*, illustrated by Darja Čančíková, includes a CD with songs the lyrics of which are part of the story.

Fairy tale characters, or from water sprites, fairies, pucks, sorceresses and ghosts to animals and Kdybychové [Ifs]

In artificial fairy tales of the past two decades there are a certain circle of timeless characters drawing on folk fairy tales but it is being broadened and made up-to-date by playful as well as parodical shifts. Regarding that Svatava Urbanová notes: *A fictional world of the Czech original fairy tales does not create myths but it rather overlaps with the real world, the inventory of motifs from both fantasy and real world being relatively stable.*⁶

6 URBANOVÁ, S. O skřítcích, vodnicích, vílách a čarodějnicích. [About pucks, water sprites, fairies and sorceresses] In URBANOVÁ, S. a kol. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90.let XX. století*. Olomouc: Votobia, 2004, p. 74.

postupu herní figurky na hracím poli. Se spoluúčastí recipienta při hravém dotváření textů přímo počítá Zdeněk K. Slabý v souboru *Nedokončené pohádky* (2007), v němž nabízí možnost konfrontovat dětské nápady s autorským rozuzlením i s nápady jiných čtenářů.

Nejde přitom pouze o hru na vnitrotextové úrovni, která charakterizovala literaturu pro děti od chvíle, kdy se vymanila z osidel didaktismu. Hra a hravost nyní spočívá v prohlubování a extenzi díla dalšími intertextovými i kontextovými vazbami a nezřídka rovněž aktivitami mimoliterárními. Hra již nepředstavuje produkty derivované od knižního tvaru tak, jak je známe z komerčně orientované literární produkce (karetní hry, trička, psací potřeby s obrázky literárních postav apod.), ale jde o koncepční posun, který je projevem snahy co nejvíce dětského recipienta aktivizovat. Knížka se tak do určité míry stává sama o sobě herním objektem a již první kontakt s nezvyklou knižní podobou rozrušuje stereotypitu čtenářského přístupu a probouzí zvědavost (viz třeba typografická úprava u Niklovy *Pohádky o Rybitince*). Například ke knižce Olgy Černé a výtvarnice Michaely Kukovičové *Kouzelná baterka* (2003) je přiložena miniaturní knížečka založená na principu dětské hry „promítačky“, takže čtenář může sám rozpohybovat jednoho z protagonistů příběhu. Objevují se i CD, která nabízejí nové možnosti recepce: knihu Jana Hlaváče *Krtčí výlety* (2006) s ilustračním doprovodem Jitky Petrové obohacuje o další rozměr počítačová hra, jež volně rozvíjí příběh. K pohádce Marky Míkové *Knihafoss*, kterou ilustrovala Darja Čančíková, lze z CD poslouchat písně, jejichž texty jsou součástí příběhu.

Pohádkové postavy aneb Od vodníků, víl, skřítků, čarodějnic a strašidel až ke zvířatům a Kdybychům

V autorské pohádce uplynulého dvacetiletí je frekventován určitý okruh nadčasových postav, vycházející z lidových pohádek, ovšem hravými i parodizačními posuny je dále rozšiřován a aktualizován. V této souvislosti Svatava Urbanová konstatuje: *Fiktivní svět českých autorských pohádek není mýtotvorný,*

The Czech artificial fairy tale already underwent in the inter-war period a process of fairy tale characters being made plainer. Water sprites and fairies, sorceresses and sorcerers of Karel Čapek or Josef Lada drew on the folk tradition but remained firmly rooted in the Czech countryside. Rather than being dark demons in the original tradition of folk fantasy, they reflected a typology of earthy village figures depicted with caricature exaggeration: water sprites as surly or prudent keepers of their waters, or a sorceress as an old woman collecting herbs who may be contacted anytime for advice. Authors writing since the 1960s brought those figures even closer to the children's mentality depicting them deeply rooted in the surrounding natural world. In fairy tales by Václav Čtvrtek or František Nepil water sprites, fairies and other anthropomorphized creatures come literally from the womb of Nature being an inseparable and common part of the local countryside. This conception of fairy tale characters closely connected with Nature and its events is followed by other authors in the 1990s: Emil Šaloun, Jaromír Kincl or Irena Gálová. Gálová originally wrote fairy tales in Slovak about a little girl born out of a nut (*Lískulka*, 1996; *Lískulka se toulá* [Lískulka rambling], 1999; *Lískulka v pohádkovém světě* [Lískulka in a fairy tale world], 1999; *Lískulka na ostrově Žbiribiri* [Lískulka on the island of Žbiribiri], 2001); presently, she has settled in the Czech lands and her works evidence the continuing permeability of Czech and Slovak literary contexts in the area of children's literature. In the character of Lískulka, who gradually discovers the world on her fairy tale journey, one may find a clear model of the socializing process of a little child. That may also be found in works of other contemporary authors, e.g. in Magdalena Wagnerová's fairy tale *Vodníčkova dobrodružství* [A little water sprite's adventures] (1985).

The approach of making fairy tale characters plainer has been adopted by Ilona Borská in the fairy tale novel *Mokrejšové, vodníci z Louže* [The Mokrejšs, water sprites from Louže] (1994) in which she tells the history of a water sprite family in a chronicle-like manner, while Marie Kubátová emphasizes an ecological aspect in the book *Pohádky vodnického dědečka* [Fairy tales of a water sprite grandfather] (1990).

A swift and wide development of nonsense poetics in fairy tale literature since the 1930s and especially from the 1960 has also brought transformations of traditional fairy tale characters towards humorous updates and parodical shifts. This process continued in the past decade, too. Alois Mikulka has returned, through grotesque, to a humorous play with characters and motifs of classic fairy tales (*Karkulka v maskáčích* [Karkulka in battle